

СТАТИИ / ARTICLES

УДК 94: 322 (100)

271. 2: 323. 1 (100)

Кирче ТРАЈАНОВ

Православен богословски факултет

„Свети Климент Охридски“ – Скопје

ОДНОСОТ НА ЦРКВАТА КОН НАЦИЈАТА И КОН НАЦИОНАЛИЗМОТ

Универзалната и наднационална природа на Црквата

За разлика од старозаветната јудејска црква, во која религиската и етничката припадност биле поистоветени, новозаветната Црква има икуменски и надетнички и наднационален карактер. Основа за тоа е Христовиот повик упатен до сите луѓе, „од секое колена, јазик, народ и племе“ (Откр. 5, 9) да се вбројат во новиот народ Божји (λαὸς τοῦ Θεοῦ).¹ Во првите векови Црквата не ги развива своето устројство и организацијата според етничкиот принцип, туку според евхаристиските собранија во одделни места. Затоа, во Новиот завет се среќаваат следниве определби: „Црквата Божја во Коринт“ (1 Кор. 1, 1), „светиите што се во Ефес“ (Ефес. 1, 1), Црквата Солунска (2 Сол. 1, 1). Очигледно е дека Црквата се состои од географски, а не од народни и културолошки целини, па затоа и епископите задолжително покрај своето име носат и географска титула (името на епархијата). Црквата не се поврзувала со нацијата дури и кога во одредена помесна (автокефална) црква најголемиот дел од верниците му припаѓале на еден народ. Но, дури со појавата на идеологијата на национализмот во

---

¹ Изразот „народ Божји“ е едно од имиња на Црквата кое има старозаветно потекло. Во еврејскиот јазик избраниот народ Божји се нарекува 'at, во Септуагинтата λαός, а незнабожечките народи се нарекуваат goim, на грчки ἔθνη (погледни: 1 Петар 2, 10; Матеј 28, 18; Марко 13, 10; Дела 4, 27; 15, 14).

XIX век, автокефалноста започнува да се поврзува со нацијата, иако истовремено се задржува и територијалното начело, но речиси исклучиво во однос на современата национална држава.

Народ – нација - национализам

Во современиот свет поимот нација се употребува со најмалку две различни значења: нација како етничка заедница и нација како севкупност на граѓани на една држава. Заемните односи помеѓу Црквата и нацијата треба да се разгледуваат во контекст на двете значења.² Дистинкцијата помеѓу народ (етнос) и нација постои. Но, сепак овие два поима понекогаш се поистоветуваат или се преклопуваат во одредена мера. Она што ги поврзува е заедничката историја, култура, обичаи и традиција. Честопати се зборува за *протонации*, односно за народи кои сè уште не прераснале во нации. Може да се каже дека нацијата го поседува сето она што го поседува и народот, но со поголем степен на рационализација, односно идеологизација на културата и на историјата, која е институционално поткрепена. Всушност, национализмот се поврзува со појавата на модерната држава. Па така, во процесот на конструирање на нациите се конструира и реконтекстуализира заедничката историја, која треба да послужи како основа за заедничката иднина. Во процесот на создавање на нацијата пресудно значење има државната власт и владејачката идеологија. На тој начин, во Европа од културни нации биле создавани државни нации.³ Според Н. Бергаев, народот е конкретно реален, а нацијата е апстрактна. „Народ се луѓето кои создале единство и се здобиле со одредени својства. Но, нацијата е принцип што господари над луѓето, владејачка идеја.“⁴

Особено е важна дистинкцијата помеѓу поимите нација и национализам. Последниот поим најчесто се користи во негативна

---

² *Основы социальной концепции Русской Православной Церкви, Деяние Юбилейного Архиерейского Собора РПЦ о соборном прославлении новомучеников и исповедников Российских XX века* (Москва, 2000), 21.

³ Валентина Миронска-Христовска, *Литературни студии за македонскиот идентитет* (Скопје: ИМЛ, 2012), 24, 30.

⁴ Николај Бергаев, *За човековото ропство и слободата*, прев. Тамара и Тоде Арсовски (Скопје: Кродо, 1996), 195.

конотација. Национализмот, како и секој „изам“, претпоставува постоење на идеологија која ги реконструира заедничката историја и култура на еден народ. Но, национализмот е поврзан во поголема мера со државата отколку со културата. Според дефиницијата на Гелнер, национализмот „првенствено означува принцип што држи до тоа дека политичката и националната единица треба да се во склад“. Со оваа дефиниција на Гелнер е согласен и Хобсбаум, кој истакнува дека нацијата како социјален ентитет постои само во однос на современата територијална држава. Според Хобсбаум, нациите не создаваат држави и национализми, туку се случува обратно. Национализмот, прифаќајќи ги постојните култури, ги пресоздава во нации, понекогаш просто ги измислува нациите, прекривајќи ја трагата на претходните култури. Оттука, нациите се темелат на бројни митови.⁵ Иако за современата национална држава извор на суверенитетот е нацијата, сепак национализмот е повеќе поврзан со државата отколку со народот. Потребен е идеолошки диктат кој се дава „одозгора“ надолу. Нацијата не можела да се појави во аграрно-писмените општества поради строгата социјално-културна диференцијација помеѓу сталежните слоеви и особено поради отсуството на еден заеднички културен идентитет. Имено, културниот елитизам на високите слоеви (државни, политички и религиозни) не можел да стане општ посед за целото општество. Во рамките на овие општества постоеле *подзаедници*, кои во културна смисла се самостојни. Затоа од процутот на средниот век, па сè до XVIII век постоеле таканаречени аристократски нации. Динамиката на индустриското општество подразбира универзална култура и образование. Тоа е примарната основа на национализмот. Тој има потреба од една повисока култура, која го проникнува секој сегмент од општеството и го дефинира и бара да биде прифатена од политичкото уредување. Без оваа основа, национализмот би немал изгледи за општа прифатеност.⁶

⁵ Ерик Хобсбаум, *Нациите и национализмот по 1870 прогама, мит, стварност*, прев. Мето Јовановски (Скопје: Култура, 1993), 17–19.

⁶ Ернест Гелнер, *Нациите и национализмот*, прев. Ема Марковска-Милчин (Скопје: Култура, 2001), 29. Општиот образовен систем и заедничката култура во едно општество, несомнено, се потребната подлога за современиот национализам. Тука особено значење има формирањето на националниот јазик. Во западноевропските

Национализмот разбран како нагласена љубов кон својот народ се доближува до патриотизмот, додека национализмот како извор на омраза и нетрпеливост кон другите нации е шовинизам. Но, во секој национализам постои потенцијален шовинизам, кој се одржува преку свесно или несвесно прифатениот став дека „мојата нација е подобра од другите“. Па затоа, според Владимир Соловјов, за национализмот може да се говори како за колективен егоизам, кој од христијански аспект е за осуда исто како и личниот егоизам.⁷ Како критериум за патриотизмот и за односот кон сопствената нација можат да послужат зборовите на А. Сложеницин: „Ние го разбираме патриотизмот како целосно и постојано чувствување љубов за својата нација и како служење нејзе, не преку додворување и одобрување на нејзините неправилни претензии, туку преку отвореност во оценката на нејзините пороци, гревови и на каењето за нив.“⁸

Црковното разбирање на нацијата

Во продолжение, од аспект на православната теологија ќе го разгледаме прашањето за тоа дали национализмот, поточно нацијата може

простори приматот на латинскиот јазик (како сакрален, книжевен и државен јазик) бил нарушен првично на административно-државно ниво, преку употреба на некој од говорните јазици. Бенедикт Андерсон во користењето на посебни колоквијални јазици како инструменти на административната централизација во определни монархии препознава своевидни „протонационални импулси“. Тој во своето објаснување на генезата на национализмот го потенцира и значењето на печатењето литература на говорните јазици. Процесот на колоквијалната печатарска експанзија, стимулиран од реформацијата, а подоцна омасовен од пазарната логика на капитализмот, својата почетна основа ја имал во постојното лингвистичко разнообразие. Во интеракцијата на капитализмот, печатарството и лингвистичката плуралност, Андерсон ја гледа можноста за појавата на новите национални заедници. Клучниот „чекор“ во формирањето на национализмот е изборот на еден од колоквијалните јазици и негово прогласување за општ национален јазик во една држава. Бенедикт Андерсон, *Замислени заедници, размислување за потелкото и ширењето на национализмот*, прев. Ема Маркоска-Милчин (Скопје: Култура, 1998), 66–67, 72–74.

⁷ Бергаев, *За човековото ропство и слободата*, 190.

⁸ А. И. Солженицын, *Публицистика в трех томах, Том 1 Статьи и речи* (Ярославль: Верхнее-Волжское кн. издательство, 1995), 64.

да има религиозна смисла, односно дали таа може да биде оправдана од религијата, во случајот од Православната црква. Ова прашање е особено важно во контекст на сеопштото и незапирливо влијание на глобализацијата, која, од една страна, ги брише посебните национални идентитети, но, од друга страна, го стимулира современиот неонационализам. Корените на одрекувањето на религиозната смисла на нацијата се особено длабоки. Тие досегаат до длабочината на едно од најважните теми за христијанската вера, а тоа е односот помеѓу божественото и човечкото начело. „Чистата религиозност“ која произлегува од монофизитството⁹, разбрано не само како догматска доктрина, туку и како психолошка состојба, води кон негација на сè што е човечко, на сè што се случува во историјата, вклучително и на нацијата. Затоа религиозното оправдување на етничката посебност е оправдување на сите земни вредности, на целото човештво. Втората религиозна позиција од која, исто така, не може да биде прифатен национализмот е пантеизмот,¹⁰ кој може да биде прифатен несвесно, како религиозна матрица, независно од конфесијата. Имено, секој вид обожување на материјата е своевиден „пантеизам“. Оваа позиција води кон обоготворување и на нацијата, односно на сè што е земно и човечко. И во двата случаи е нарушена богочовечката хармонија како модел на православната духовност. Имено, во првиот случај постои радикално разделување помеѓу божественото и човечкото, тие се две независни *монади*. Очигледна е дуалистичката подлога на овој став. Во

---

⁹ Монофизитството (*μόνος* 'еден', *φύσις* 'природа') е христолошка ерес која се појавила во V век. Негов основач е Ефтихиј од Цариград. Наспроти православното учење за соединувањето на двете природи (божествената и човечката) во личноста на Христос, монофизитите учеле дека Христовата човечка природа при соединувањето со неговата божествена природа исчезнала како капка вода во океанот. Радомир В. Ракиќ, *Појмовник црквене историје* (Београд, 2011), 112-114; Антон Владимирович Карташев, *Васеленски сабори*, I, т. прев. Мира Лалиќ (Београд: Фидеб, 1995), 350–379.

¹⁰ Пантеизмот е учење според кое Бог и светот не се две одделни битија. Свкупната природа се смета за пројава на божеството. Станува збор за теолошки материјализам, односно натурализам, кој во историјата на религиската и на философската мисла се јавува во различни варијанти. *Filozofijski rječnik*, red. Vladimir Filipović (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1989), 243.

вториот случај, пак, божественото и човечкото не се разликуваат. Имено, сè што е феноменолошко е израз и пројава на ноуменот. Овој поглед е „слеп“ за гревовите, за човечките промашувања во историјата. Првиот религиозен став води кон негација, а вториот кон апсолутизација на национализмот. Затоа рускиот мислител Н. А. Клепинин се залага за христијанско преосмислување и прифаќање на национализмот врз основа на богочовечката синергија, според која сè што е човечко има вредност и е достоинствено да стане плот на вечното и божественото. Тој врз основа на богочовечката заедница постигната во Личноста на Христа и на богочовечката природа на Црквата го втемелува христијанското прифаќање на нацијата.¹¹

Некои православни мислителите христијанскиот однос кон нацијата го објаснуваат врз основа на библиската антропологија. Имено, тие развиваат аналогија помеѓу уникатниот идентитет на личноста и идентитетот на еден народ (нација). Според зборовите на Достоевски, „нацијата е национална личност“.¹² Притоа, поимите народ и нација ги користат како синоними. Но, мора да се нагласи дека оваа аналогија, како и секоја друга, е ограничена. Во нејзиното развивање се зема предвид разликата помеѓу поимите *индивидуа* и *личност*. Секој човек се раѓа како индивидуа, но треба да стане личност. Теолошки втемелената аналогија помеѓу личноста и нацијата отвора можности за нов пристап кон национализмот. Како што секоја личност поседува уникатен и неповторлив идентитет со свои особени дарови, така и секој народ поседува свои дарови. Во таа смисла, национализмот може да се разбере како посебност на целиот народ и творечка љубов кон таа посебност.¹³ Во Црквата не се укинува личниот идентитет на човекот, ниту пак на еден народ. Во православното самосознание нацијата е народна личност и Црква. Затоа припадниците на секој народ се должни да се стремат кон остварување на полнотата на своите личности, односно да станат Црква. Таа од самиот почеток во својата

---

¹¹ Н. А. Клепинин, „Мысли о религиозномъ смыслѣ национализма“, *Путь* 6 (1927), 69–80.

¹² Радован Биговић, *Црква и друштво* (Београд: ПБФ, 2000), 196.

¹³ Н. А. Клепинин, „Мысли о религиозномъ“, 76.

средба со нови народи и нации настојува да ги воцркови и да ги приведе кон Христа. Црквата е *местото* каде што се остварува уникатноста на еден народ и се развиваат сите негови дарови. Може да се каже дека Црквата го помогнала формирањето на определени нации и им овозможувала на свој неповторлив начин да учествуваат во нејзиниот благодатен живот. Не случајно во духовниот и во богослужбениот живот и во црковната култура на одделни помесни цркви можат да се пронајдат бројни национални одлики во поглед на литургискиот јазик, пеењето, црковната уметност и обредот итн. Сето ова зборува за почитувањето на идентитетот на народите, коешто е христијански долг.

Интересно е тоа што Николај Берѓаев, раководејќи се од исти или од слични позиции на христијанската персонологија, доаѓа до радикално негативен однос кон нацијата. За него христијанската персонологија и национализмот се непомирливи. Нацијата е вид на екстериоризација (понадворешнување) на човекот, која го води до духовно ропство на неговата личност. Национализмот ја задушувa човековата личност. Таа е само плод на објективизацијата на човекот и ништо повеќе од тоа. Разликата помеѓу овие два дијаметрално спротивставени става, изведени од идентична или од слична позиција (христијанската антропологија), може да се објасни со правењето, односно неправењето разлика помеѓу поимите нација и народ. За тоа зборува и самиот Берѓаев, дека „националното и народното се мешаат и често се употребуваат во една иста смисла“¹⁴ иако помеѓу нив постои разлика, која погоре бегло ја назначивме. Па така, позитивните ставови кон нацијата и кон национализмот првенствено потекнуваат од недостатокот на строга граница помеѓу народот и нацијата и национализмот. Но, исто така, тие произлегуваат и од несоодветноста на самата аналогија помеѓу личниот идентитет и народниот (националниот) идентитет. Имено, личноста е неспоредлива со ниту една друга социјална, биолошка или општествена категорија. Таа е она целосно „другото“. Личноста е секогаш единствена. Поимот објективизира и сублимира. Затоа само мислата што е методолошки *деконцептуализирана*, преку негирањето може да говори за тајната на личноста, затоа што тој *остаток*, несведлив на

---

¹⁴ Николај Берѓаев, *За човековото ропство и слобода*, 197.

ниту една природа, не може да се определи, туку само да се открие преку односот со други личности.¹⁵ А сето она што се однесува на личноста не може во целост да се преслика на еден народ, бидејќи тој е, сепак, колектив, чие постоење се темели на колективното несвесно, на силни емоции кои водат до екстериоризација на човековото постоење. Според христијанската антропологија, личноста не може да се дефинира „однадвор“ како објект. Бергаев тргнува од „апофатичноста“ на личноста, која не може да се спореди и да се објасни со ништо од светот на објектите. Поради тоа секоја споредба помеѓу идентитетот на личноста и на народот (нацијата) за него е неприфатлива.¹⁶

За да се појасни односот на Црквата кон национализмот, треба да се имаат во вид две особено значајни антиномии. Прва е антиномијата *локално – универзално*. Црквата, почитувајќи ги посебните идентитети, не ја заборава едната човечка природа, која е општа (заедничка) за сите луѓе и народи од целиот свет и во сета историја. Имено, човештвото поседува една природа присутна во неброеното мноштво на личности. На планот на природата сме еден човек, но на планот на личноста, секој е различен и неповторлив. Па така, на планот на онтологијата, сите народи се еден „народ“, но на планот на индивидуалноста, секој народ има своја посебност, иако таа не е онтолошки „вродена“, туку е историски стекната.

Одржувањето на антиномијата *локално – универзално* е од особено значење затоа што за православната вера не се прифатливи дуализмот и антиисторизмот. Како што веќе нагласивме, преку почитувањето на нацијата се изразува почитувањето на земното и на историското. Црквата не го прифаќа концептот за апстрактно човештво, во кое се изгубени сите особености и таланти. Во богочовечкиот организам на Црквата има место за сите народи. Меѓутоа, признавајќи ја посебноста на секој народ, теологијата не ја губи свеста за универзалната општа природа на Црквата како еден нов Божји народ. Во преданието на Црквата совршено се чува рамнотежата меѓу

---

¹⁵ Владимир Лоски, *Догматика*, прев. Игор Калпаковски (Скопје: Ѓаконија, 1998), 20–21.

¹⁶ Но, во суштина, и Бергаев не се залага за укинување на народното и на националното; тој нагласува дека националното не смее да го проголта личното и универзалното, туку да им биде потчинето. Н. Бергаев, *За човековото ропство и слободата*, 198.

онтологијата и персонологијата, единството на природата и различноста на личноста. Затоа во Црквата етничкиот идентитет не се укинува, туку благодатно се надминува со постигањето на повисокиот вечен идентитет на (лаос) *народ Божји, деца Божји*, собрани и соединети во Христа (Ефес. 2, 14). Ова е втората, особено важна, антиномија помеѓу нацијата и еклисиолошкиот идентитет. Но, кога се зборува за надминување на сите разлики внатре во Црквата (природни, социјални, културни, национални), не се мисли на губењето на разликите, туку на бришењето на нивниот разделувачки карактер. Треба да се прави разлика помеѓу разлики и разделување. Разликата се почитува, но не и разделувањето. Надминувањето на разликите не значи нивно бришење, туку нивно прифаќање, но во име на единството на Црквата во Христа.¹⁷

Сето ова досега беше изложено од аспект на позитивното значење на нацијата. Но, национализмот како современа идеологија има свои темни страни. Тој се покажува и како современ идол кој бара жртви, па дури и човечки. Национализмот е и извор на омраза, агресија, војни, тиранија на еден народ врз други народи. На крајот од XIX век „национализмот предизвикал нетрпеливост меѓу нациите, а љубовта кон минатото и желбата за старите граници ги повеле во експанзионистички војни, при што разумот бил однесен во светот на фантазија и митови, а со тоа бил воведен екстермизмот во политиката“.¹⁸ Во оваа смисла, од црковен аспект, национализмот е приврзаност кон распарчувањето на едната заедничка природа на човештвото, чие единство е обновено и преобразено во чинот на нејзиното воипостасување од страна на Богочовекот Христос. Црквата за образ на својот живот го има животот на Бог Света Троица. Тријадолошката вистина (догма) *една природа во Три Ипостаси*, во Црквата благодатно се усвојува како *една природа во неброено мноштво на личности*. Индивидуалистичката апсолутизација на идентитетот на еден етнос води кон релативизација на единството на Црквата поради „индивидуалните“

¹⁷ Јован Зизиулас, „Нација и примат“, *Саборност* 6 (2012), 133.

¹⁸ Валентина Миронска-Христовска, *Литературни студии*, 31.

племенско-национални разлики. Национализмот им пркоси на единството и на соборноста на Црквата.¹⁹

Затоа етнофилетизмот е осуден од страна на Црквата во 1871 година, и тоа не просто како канонски престап, туку како ерес. Црквата го прифаќа националниот идентитет како релативна вредност во однос на своето единство. Таа, всушност, ја прифаќа националната посебност за таа да стане основа за заедничарење во едната вера на Црквата. Еклисиолошкиот идентитет е смислата и целта на етничкиот идентитет. Етносот не претставува онтолошка категорија која му е вродена на човекот. Етничките поделби се последица на гревовната поделба *одоздола*. Вавилонската какафонија, која била причина за непријателства и поделби, е надмината на денот на Педесетница, кога апостолската проповед според дарот на Светиот Дух се слушна на различни јазици и прозвучи како *полифонична симфонија* разбирлива за сите народи. Од самиот почеток Црквата ја прифаќа посебноста на секој народ. Тоа значи дека секој народ во категориите на својот јазик и на својата култура може да го прифати евангелието и да ја исповеда верата. Но, од друга страна, Црквата не ги апсолутизира ниту ги негира нациите. Православието не е национално, не е анационално, но ниту интернационално, туку истовремено мултинационално и наднационално. Црквата се спротивставува на секој облик на дивинизација на нацијата како врвна вредност. Во таа смисла, националната припадност е релативна во однос на човечкиот и на христијанскиот идентитет. Почитувањето на посебноста на народите е пастирски и мисионерски мотивирано.

Продирањето на национализмот во Црквата

Виталноста на црковниот универзализам и давањето примат на христијанскиот над етничкиот идентитет биле со векови присутни кај православните народи. Не случајно ако некој бил запрашан на кој народ му припаѓа, првин би одговорил дека е христијанин и дури по третото или четвртото прашање би го открил својот етнички идентитет. Луѓето се

---

¹⁹ Христо Јанарас, *Истина и јединство Цркве*, прев. С. Јакшиќ (Нови Сад: Беседа, 2004), 59–60.

идентификувале од аспект на верата.²⁰ Во XVIII и во XIX век се случуваат големи историски промени во животот на Православната црква, со кои православните вредности се ставени пред суров испит. Ослободувањето на балканските народи од Османлиската Империја се случува во атмосферата на романтизмот, чие идеолошко чедо е национализмот. Под влијание на романтичарскиот национализам се создава проблемот на автокефализмот, кој претпоставува потчинување на црковниот идентитет на националната идеја.

Но, продирањето на идеологијата на современиот национализам во Црквата не се должи само на западното влијание од Европа или на домашната секуларизирана интелигенција. Може да се каже дека местото за национализмот на православен терен е подготвено од елинизмот. Во овој контекст треба да се појасни дека не станува збор за елинизмот од времето на Александар Велики, ниту за т.н. христијански елинизам, тука за грчкиот национализам, кој својот зачеток го има во слабеењето на византискиот универзализам разбран како идеал кој никогаш не бил остварен во целост. Идејата за византиската универзалност, без разлика на тоа во колкава мера била само теориска и несовршена, сепак овозможила Црквата да ја прифати Империјата и од неа да направи свое земно „пребивалиште“. Но, во последниот период од своето политичко постоење Византија ја губи својата универзалност и за сметка на тоа добива сè повеќе елински (грчки) карактер.²¹ Со нејзиното паѓање под власта на теократската Османлинска Империја, византизмот ги менува својот облик и својата содржина. Универзалното се заменува со националното, христијанското со елинското, а Византија со Грција. Единствената и универзална христијанска вредност е пренесена само на Грците, на грчката нација, која поради својата

---

²⁰ Јован, Митрополит од Корча, „Етничките конфликти и Православната Црква“, *Светиклиментово слово*, Охрид, (1996), 60.

²¹ „Христијанскиот хеленизам на светите отци во доцна Византија ентропирал во источник на националната традиција, односно во грчки национализам. Ренесансата на хеленизмот била впечатливо обоена со националистички чувства. Насилничкиот однос спрема Словените, преку погрчувањето и презривиот однос кон самобитноста и јазикот, го подготвуваше распадот на православниот балкански свет.“ Стефан Санџакоски, *Покрови на преданието* (Скопје: Три, 2001), 69.

идентификација со „елинизмот“ (која претходно не постоела) добива нова боја. Под елинизам повеќе не се подразбира христијанскиот елинизам на Византија, туку древнохеленската култура која се присвојува единствено како грчка. На тој начин грчкиот народ се прогласува за единствен наследник на античкиот елинизам. Во овој парадоксален процес на реконтекстуализација на византизмот, неговата универзалност ќе послужи како подлога за националниот сепаратизам. За грчкиот национализам во зародиш, Византија не е повеќе историска и духовна стварност, туку темел и оправдување за религиозниот национализам.²² Негов световен центар е Атина, а неговото религиозно огниште и симбол е Константинопол. Во текот на многу векови, вселенскиот патријарх бил и религиозен етнарх на православните народи. Неговата функција е да сведочи за универзалноста на Црквата и да биде чувар кој спречува Црквата целосно да се поистовети со национализмот. Но, тој станува носител и симбол на грчкиот национализам. Не случајно секој обид да се воспостави политичка и црковна независност кај словенските народи е разбрана како опасност за елинизмот и како загрозување на приматот на грчката нација во Црквата. Исто така, не случајно Цариградската патријаршија издејствувала неканонско укинување на Охридската архиепископија, а потоа константно спроведувала политика на елинизација на словенското православно население.

Автокефалноста во време на Византија, но особено подоцна секогаш била изнудувана по пат на долготрајна борба и преговори и била повеќе резултат на отстапки и на приспособување отколку на признавање на нешто сосема нормално во согласност со новите историски и политички промени. Според шеријатското право, османлиската власт го признавала само оној народ што има своја црква, па затоа правото на национална посебност било поврзано со стекнувањето независна црква. Еднаш прифатената идеја – суштината на православието да се поистоветува првенствено со една нација, во случајот грчката, станува модел кој го следат другите новоформирани православни нации, па така православието задолжително

---

²² А. Шмеман, „Грчки религиозни национализам“ (12 февруари 2012 г.), <https://svetosavlje.org/sr.grcki-religiozni-nacionalizam.html> (пристапено на 25.9.2015 г.).

се поврзува со нацијата. За тоа сведочат фразите: *српско православие*, *руско православие* и сл. Се создава модел на автокефални национални цркви, при што се менува еклисиолошката идеја за автокефална црква. Имено, таа задолжително започнува да се поврзува со нацијата.

За новоформираните нации на Балканот, на чијашто државност ѝ претходи добивањето самостојни (автокефални) цркви, може да се каже дека остануваат верни на православието. Но нивната верност е радикално променета преку занемарувањето на универзалната природа на Црквата и прифаќањето на национализмот како врвна вредност. Од почетокот на XIX век нацијата започнува да се разгледува како цел сама по себе. Нејзе ѝ се припишуваат некакви метаисториски својства. Секој народ низ историјата се сметал за богоизбран и посебен во однос на другите. Нацијата почива врз митови кои се, всушност, грубо фалсификување на минатото и на историјата на еден народ. Процесот на создавање на нацијата е придружен со создавањето национален морал, национални вредности, национална уметност, национални божества (херои), ритуали, празници, симболи, традиција. Особено значење има заедничкото минато, за кое треба да се копа што подлабоко во историјата заради формирање заедничка национална свест. Вредностите на нацијата за современиот човек се неговото *верују*.²³ Овој процес на национализација ја зафаќа и самата Црква, нејзината ерархија и верниците, кои истовремено се припадници на нацијата. Доаѓа до издигање на националните вредности над интересите на самата Црква. Наместо нацијата да се охристовува и да се оцрквува, Црквата почнува сè повеќе да се национализира и да им служи на световните национални интереси. Таа се покажува дека е неспособна да се справи со оваа ситуација, како и да ја увиди опасноста од секуларизираниот национализам. Црковните поглавари во традиционална улога на етнарси застанале на првата линија во борбата за народна слобода. Тоа може да се разбере и да се оправда преку природната љубов кон сопствениот народ и кон татковината. Но, набргу ќе се покаже дека не станува збор само за првичната смисла на нацијата, туку за сосема нова смисла на нацијата разбрана како обоготворување на етничкиот идентитет, на „крвта и плотта“.

²³ Радован Биговић, *Црква и друштво*, 197.

Набргу ерарсите ќе ја заземат удобната позиција на послушни чиновници во новоформираните држави, возглавени од секуларизирани политичари. Црковните пастири сосема погрешно ја прифатиле новата историско-политичка ситуација како своевидно „враќање“ кон византиската теократија. Тие ги поистоветиле интересите на Црквата со интересите на световниот национализам, кој е туѓ и неприфатлив за соборната и универзална природа на Црквата. Според националистичката идеологија на секуларната интелигенција, Црквата и верата се користат како национален декор, но и како средство за постигнување националистички цели.

Треба да се нагласи дека Црквата не била воодушевена од појавата на овие движења, за кои чувствува дека не се во согласност со универзалната природа на православието. Но, како што забележува Јован Маендорф, нејзе „очигледно ѝ недостасувале: интелектуална сила, богословска мудрост и институционални структури што можеле да ги изгонат демоните на националистичките револуции (...) И така патријарсите, епископите, а најмногу парохискиот клир, понекогаш воодушевено, а други пати уплашено, се придружувале на силното националистичко движење, станувајќи директно вклучени во неговиот политички успех, но, исто така, што е уште поопасно, прифаќајќи ги неговите идеолошки позиции (...).“²⁴ Целиот XIX век е класичен пример и историска лекција за пастирско промашување. Главниот грех на тоа промашување е непочитувањето на идентитетот на еден народ. Тоа е спротивно на апостолската изворна мисија на Црквата. Црковна трагедија е тоа што дел од црковната ерархија се ставила во служба на национализмот, што сведочи за ослабената или изгубената свест за природата и карактерот на Црквата како нов народ Божји и тело Христово (богочовечки организам). На крајот би завршиле со зборовите на А. Шмеман, дека „порано или подоцна, на сите ќе им стане јасно дека православието нема да го зачуваме со вложување напори за зачувување на елинизмот, русизмот, србизмот. Напротив, чувајќи ги и исполнувајќи ги барањата на Црквата, ние ќе го

---

²⁴ Митрополит Јован, „Етничките конфликти“, 61.

спасиме сето она што е суштинско во разните овоплотувања на христијанската вера и живот.²⁵

---

²⁵ А. Шмеман, „Грчки религиозни национализам“ (12 февруари 2012 г.), <https://svetosavlje.org/sr.grcki-religiozni-nacionalizam.html> (пристапено на 25.9.2015 г.).

Kirche TRAJANOV

THE ATTITUDE OF CHURCH TOWARDS THE NATION AND NATIONALISM

-SUMMARY-

The penetration of the ideology of modern nationalism in the Church is not only attributed to Western influence of Europe nor to the domestic secularized intelligence. The place of nationalism in the Orthodox world was prepared from the weakened Christian awareness of the cathedral (sobor) and the universal nature of the Church as "a people of God." The betrayal of the original Ecclesiology consists of accepting the temptation, to turn the Church and the religion into a mean of achieving nationalistic aims. The Christian attitude towards the nation and the negative experiences from the past lead us to the conclusion that the Church should oppose to any form of nation divinization, mistakenly understood as absolute value. National affiliation has relative importance in terms of the personal and Christian identity. Respecting the particularity of nations must be pastoral and missionary motivated.